

Kunst en religie

Redactioneel Boekman 85

Anita Twaalfhoven

Het *Reformatorisch Dagblad* waarschuwde vlak na het overlijden van Harry Mulisch dat zijn boek *De ontdekking van de hemel* een 'huiveringwekkende (...) poging is om als God te zijn. Het is de tragiek van de oerzonde uit het paradijs die in de menselijke genen zit.'

Mocht dat zo zijn, dan staat Mulisch daarin niet alleen. De schilder Kandinsky had al aan het begin van de vorige eeuw een hoge opvatting van zijn taak als kunstenaar, schrijft Pieter Hoexum in deze *Boekman*. Een kunstenaar was in de ogen van de schilder 'een profeet', die een nieuw tijdperk aankondigt, 'het tijdperk der grote spiritualiteit', waarmee hij zich tot ongenoegen van tijdgenoten op het terrein van religie begaf.

Kunst en religie zijn met elkaar in concurrentie. In beide werelden gaat de aandacht uit naar existentiële vragen: over leven en dood, liefde en haat, vrede en oorlog en de zin van het bestaan. Maar in een kerk, moskee of synagoge is het antwoord daarop meestal anders dan in een kunsttempel.

In het openingsartikel van deze *Boekman* schetst Thijs Adams hoe religie in de afgelopen eeuw meer en meer terrein heeft verloren; kunst heeft op de vrijgekomen troon plaatsgenomen. Vanaf dat moment werden tempels gebouwd voor de kunst, waar deze plechtig kon worden geëerd als voortzetting van de religie met andere middelen. 'Totdat de worm ook aan haar hoge stoel begon te knagen en de kunst haar maatschappelijk aanzien en haar greep op mensen kwijt begon te raken', schrijft Adams. Hij spreekt in dit verband van een proces van 'culturele ontkerkelijking', waarbij kunst en religie in eenzelfde schuitje zitten. Is dit te tij keren? En wat kunnen kunst en religie daarin voor elkaar betekenen?

Om een en ander in een breder perspectief te plaatsen, analyseren Paul van der Velde, Lucas Catherine en Mirjam Shatanawi de complexe relatie tussen kunst en de diverse wereldreligies.

In Aziatische religies houden astrologische adviezen, iconografie en rigide voorschriften de vernieuwing van kunstenaars tegen, vindt Van der Velde. Maar in het moderne Westen is juist een nostalgisch verlangen naar de spirituele bronnen van deze '*buddhist art*', '*Asian art*' en '*hindu art*'. Zo bestaat in het Westen ook een generaliserend beeld van 'islamitische kunst', dat volgens Shatanawi geen recht doet aan deze kunst.

Catherine laat de verschillen in de benadering van kunstvormen zien. Zo staat de islam meer open voor literatuur dan voor afbeeldingen. Bij het katholicisme is dit net omgekeerd:

daar bestaat wel een index van verboden boeken, maar niet van verboden schilderijen. 'Maar taboes wijken zonder moeite als het de religie goed uitkomt', stelt hij.

Met het oog op taboes vindt Inge van der Vlies dat de vrijheid van religie in het Nederlands recht beter is beschermd dan de vrijheid van kunst. 'Opmerkelijk is dat de gezamenlijke beleving van godsdienst is gegarandeerd en het gezamenlijk genieten van kunstuitingen niet.'

De vraag is hoeveel vrijheid we kunnen en willen ervaren bij het vormgeven van ons levensverhaal, merkt Franca Treur in deze *Boekman* op. Zij legt de vinger op de zere plek: 'Veel mensen zijn op zoek naar zekerheden, niet naar vrijheid, terwijl het kenmerk van verhalen nu eenmaal is dat ze een grote mate van vrijheid vertegenwoordigen.' Wanneer men het moeilijk vindt om met deze fundamentele onzekerheden te leven, ontstaat de behoefte om een bepaald verhaal tot waarheid te verheffen, denkt zij.

In een serie interviews en het werk van Marc Mulders op de omslag van deze *Boekman* komen kunst en religie dicht bij elkaar. De bekeerde moslimrapper Fresku bidt voorafgaand aan een optreden backstage naar Mekka. Maar directe toespelingen in zijn raps op zijn geloof of de Koran zouden een barrière kunnen vormen, denkt hij. 'Ik wil met mijn muziek zoveel mogelijk mensen bereiken, tot aan uiterst rechts.'

Voor architecte Marlies Rohmer was het warme contact met moslims de inspiratiebron voor het vernieuwende ontwerp van een moskee. Lieke Benders maakte locatietheater in kloosters: 'Ik ben bij hen op zoek gegaan naar waarden die verloren lijken te gaan: verstilling en onthechting. Wat religie voor mensen kan betekenen, dat zoek ik in kunst.' Ook in de films van Babeth VanLoo draait het om zingeving, en het boeddhisme geeft haar

inspiratie: 'De oordelende geest maakt plaats voor de open geest, voor verwondering', zegt zij over deze religie.

Zingeving kan de brug zijn tussen kunst en religie. Om die reden ziet theologe Hetty Zock de belangstelling voor kunst in haar vakgebied, de geestelijke verzorging, groeien. 'Kunst biedt ons een brede waaier aan verhalen, die allemaal iets zeggen over de rijke verscheidenheid van het leven.' Dat sluit goed aan bij de wijze waarop mensen in deze postmoderne tijd met vragen rond zingeving bezig zijn, vindt zij.

In reactie echter op het postmoderne idee dat 'alles moet kunnen' en niets meer zeker is, nemen andersdenkenden steeds sterker stelling: vroom of zondig, goed of slecht, wij of zij. In die setting is ook de kunstwereld in diskrediet geraakt: er woedt daar een variant op de Beeldenstorm. Maar, om in de beeldspraak te blijven: een leven zonder kunst is pas echt een lijdensweg.